

с. 11], бо «ображене почуття нації і кривда цілого народу гидують визнати моральні зв'язки з російською нацією!» [1, с. 12]. Чин політичного визволення мала взяти на себе свідомо, радикальна українська інтелігенція, відроджена силою народного духу для суспільного розвитку, національної ідентифікації та державницького становлення у міжнародному правовому полі. Особливо гостро ці смисли звучать сьогодні, коли Україна провадить визвольну стратегію глобальної війни, у якій освітньо-культурна і духовна перемога є не менш важливою. Тому ми вкотре усвідомлюємо, що «стремління інтелігенції – це і є стремління цілої нації» [2, с. 37].

Ідейним концептом діяльності нової хвилі української інтелігенції має стати усвідомлення того, що «Україна для українців, і доки хоч один ворог чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя» [1, с. 18]. Ключове гасло «Україна для українців» провокувало не одне покоління українофобів імперських держав. М. Міхновський виразно апелював до самостійної і суверенної української держави, яка «забезпечує кожному своєму громадянину, кожній національній меншині ті основоположні права і свободи, які є необхідними у демократичному суспільстві» [2, с. 37]. А чужинцем називав тих, хто принижує, зневажає, пригнічує, зрештою, знищує українців.

Публіцистичні тексти М. Міхновського минулого порубіжжя століть засвідчили становлення резонансної української політичної публіцистики. Розроблена ним національна ідеологія на засадах незалежності та державності була понад часом, визначала розуміння приреченості усіх імперій, базованих на системі гноблення, і життєвий стрижень поневолених націй у виборюванні своїх прав і свобод. Тому вона особливо актуальна сьогодні, в умовах чергової війни Росії проти України, коли вкотре ми захищаємо свою національну ідентичність зброєю та об'єднуємося заради єдиної мети – самостійної та соборної України.

Список використаної літератури

1. Міхновський М. Самостійна Україна. URL: https://mnk.org.ua/media/filer_public/6b/88/6b88b437-e76d-4278-9677-67c79b4aa3fa/samostiina_ukraina_vyd2012.pdf.
2. Полюх Р. В. «Самостійна Україна» Миколи Міхновського. *Молодий вчений*. 2022. № 10 (110), С. 34–38. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5605/5483>.
3. ПРОГРАМОВІ ЗАСАДИ БРАТСТВА ТАРАСІВЦІВ. *Українська суспільно-політична думка в ХХ ст.: Документи і матеріали*. Б. м., 1983. Т. 1. С. 19–25.

Ольга Федько,

викладач кафедри філології та перекладу,
Український державний університет науки та технологій (м. Дніпро),
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 035 Філологія,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

КОМУНІКАТИВНА СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКИХ БАРОКОВИХ ТРАКТАТІВ XVII СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. Традиція українського ораторства, в контексті якого з'явилися і розвивалися українські барокові трактати XVII століття, сягає ще часів Київської Русі. Жанр був властивий українському письменству з XI до кінця XVIII ст. Твори призначалися для широкого загалу слухачів, оскільки в їх основі викладалися

основні правила поведінки та моралі добропорядного християнина. Метою ораторської прози було насадження християнської моралі, популяризація релігійних догматів, тлумачення текстів Святого Письма.

Теорія ораторсько-учительної XVII ст. прози розроблялася у риторичних курсах, що читалися у Києво-Могилянській колегії. Їх автори орієнтувалися на античні риторики Аристотеля, Квінтіліана, Цицерона та інтерпретацію ренесансними теоріями, зокрема протестантами чи католиками. Протестанти, наприклад, черпали засади риторичної майстерності переважно з праці «Elementa rhetorices» (1531) Філіпа Меланхтона, а в єзуїтських школах – з підручників «Coarceza De arte rhetorica» (1560) Кипріана та «De institutione grammatica» (1570) Еммануїла Альвареса. Серед формально-риторичних засобів у посібниках домінувало і виокремлювалося переконання, що давало змогу творам, написаним за такими настановами, виокремлюватися у своєрідну форму комунікації. Важливим чинником у цьому була публікація текстів у друкарнях Острога, Львова, Вільно, Києва та, як наслідок, орієнтація на їх масове сприйняття. Тому аналіз трактатів крізь призму риторики є доцільним і *актуальним*, що дасть змогу з'ясувати їх закодованість та програмність, скерованих на персвазію реципієнтів, а також функціонування у них топосів, схем, посилення на авторитети, добір аргументів та відстежити авторську інтонацію у рамках тодішньої естетичної системи.

Мета дослідження – з'ясувати специфіку комунікативної поетики барокових трактатів XVII ст.

Виклад матеріалу. У XVII столітті написано цілий корпус трактатів, в яких продовжувалася дискусія між католиками, православними, протестантами, магометанами щодо з'ясування окремих богословських положень. Після затвердження у 1633 році на коронаційному сеймі польським королем Владиславом IV «Диплома для православних» легалізувалася православна церковна ієрархія, а митрополитом Київським і Галицьким став Петро Могила. Це на певний час припинило полеміку між православними, уніатами та католиками. Однак у 1642 році у Кракові Касіян Сакович опублікував трактат «Перспектива і пояснення облуд, ересей і забобонів греко-римської церкви», в якому критику спрямував проти православної і уніатської церкви. У відповідь Касіяну Саковичу у 1644 з'явилася праця, яку приписують Петрові Могилі, «Літос, або Камінь із прощі святої руської православної церкви», а у 1645 році – Пахомія Войни-Оранського «Дзеркало, або завіса» та Івана Дубовича «Образ Східної православної церкви». Ці твори стали важливим етапом у виявленні українцями своєї національної ідентичності.

У другій половині XVII ст. також написано декілька богословських трактатів, в яких продовжено міжконфесійну суперечку. У 1668 році у Вільно опубліковано твір Павла Бойми «Стара віра». Йому у відповідь Лазар Баранович у 1676 році у Новгород-Сіверську видає твір «Нова міра старої віри». А у 1678 році у цій же друкарні опубліковано трактат Іоанікія Галятовського «Стара Західна Церква...». До цієї групи трактатів варто віднести також твори «Про істинну віру» Інокентія Гізеля, «Про походження Святого Духа» Адама Зерникова, «Камінь віри» Стефана Яворського, «Дослідження про розкольніцьку брянську віру» Димитрія Туптала.

Варто зазначити, що виклад богословських проблем у тодішніх авторів позначався літературною вправністю. Барокові трактати, як проповіді і слова, підпорядковувалися вимогам, які висуваються до літературного твору: єдності предмета, єдності думки чи теми, повноти і сумірності частин, художності викладу [2, с. 26]. Наприклад, якщо говорити про трактат Лазаря Барановича «Нова міра старої віри», який опубліковано у 1676 році у Новгород-Сіверській друкарні, то йому як художньому твору властиві поетичні образи, які «справляли значно більший вплив на почуття реципієнта, ніж ґрунтовна наукова аргументація» [1, с. 375].

Знаменною прикметою майже всіх тогочасних трактатів було культивування найдосконаліших форм риторичного мистецтва, вироблення принципів переконування, вміння віднаходити найефектніші його мовні форми.

Тогочасні проповідники прагнули до успішного виконання своїх обов'язків, дбали про ефективність і зрозумілість свого твору. Іоанікій Галятовський повчав: «Старайся, жеби всі люди зрозуміли тоє, що ти мовиш на казанню. Бо святий Іоан Златоустий мудрий бив казнодія, еднак його ганила невістка за казанне трудное, же ся з нього нічого не получила і не однесла пожитку душевного; і од того часу, будучи перестережений, святий Іоан Златоустий завше ся то потім старав ясне, виразне і просто до зрозуміння людського казанє повідати. Бо многії суть казнодії мудрії самі добре не уміють, а не можуть албо не хотять іншим людям того ясне виразити і протовкувати, ковшем лятвою реч мовою своєю затрудняють, затлумлять і завіклявають» [3, с.114].

Таким чином, надаючи перевагу урізноманітненню жанрових форм та безпосередньому апелюванню до конкретного адресата, проповідники перебували у постійному режимі діалогу. Тому риторична стратегія в них набрала ознак емоційного переконування, увиразнила його психологічний аспект. Усі художні засоби спрямовувалися на підсилення авторської позиції, аргументаційної топіки. Реалізація таких намірів, зазвичай, передбачала активне використання ампліфікаційних технік, що зводилися переважно до пробудження в адресатів відповідних почуттів (зворушення, милосердя, обурення).

Основним із засобів структурування трактатів був принцип протиставлення, який утвердився в українській традиції ще з часів Київської Русі та увиразнився у поляризації релігійної догматики католиків, протестантів та православних в епоху Реформації та Контрреформації. Принцип контрасту був пріоритетним чинником у співвідношенні тексту-закиду та тексту-відповіді. Засади протиставності зумовлювали і підбір аргументаційної топіки та становили стилістичну домінанту та забезпечували творам художній ефект протиставного діалогу, який органічно сприймався реципієнтами.

Отже, риторика стала засадничою у структуруванні трактатів XVII ст., визначала їх зв'язок з усіма формами переконування. Вона стала, зважаючи на естетичні цінності текстів, нормою «доброго» мовлення і сприяла виробленню певних канонів, перетворенню риторичного в мистецтво переконування. Красномовства вчилися у тодішніх школах, де в різноманітних формах (усних, письмових) плекався відповідний стиль, дошукувалися синтаксичні конструкції, тропи, фігури здебільшого в освячених тривалою літературною традицією джерелах, що ставали своєрідними шаблонами для художнього увиразнення.

Отже, риторичні принципи зміцнювали підвалини етико-естетичних програм проповідників як мистецтва умовляння, переконування. Риторика була базисом їх художності. Вважаємо, що саме такий погляд на барокові трактати XVII ст. дозволить увиразнити нові грані жанру, звернути увагу на діалогову їх природу та водночас вийти поза межі традиційного до цього часу їх аналізу.

Список використаної літератури

1. Історія української літератури: у 12-ти томах. Київ : Наукова думка, Том 2, 2014. 838 с.
2. Кречотень В.І. Оповідання Антонія Радивиловського. З історії української новелістики. Київ : Наукова думка, 1983. 407 с.
3. Українська література XVII ст.: Синкретична писемність. Драматургія. Белетристика. К.: Наукова думка, 1987. 608 с.